

CEMİL MERİÇ TARZI YAZI

Erdoğan Erbay

- Yazmak, yazılanın azlığına ya da çokluğuna bakmadan kendine ait olanı, gördüğünü resmedebilme işidir. Doğuştan getirdiği kabiliyeti işler hâle getirip zenginleştirerek yazanlar olduğu gibi, içindeki yazma hevesine karşı koyamayıp görünür hâle getirmek için çalışıp yazarlık serüvenine başlayanlar da vardır. Ayrıca, bildiklerini anlatmaya dolayısıyla bir başkasını aydınlatmaya adanmış yazarlıklar söz konusudur. Bu yüzden yazmak, bazıları için bir zorunluluk, bazıları için bir haz, bazıları için bir üretim, bazıları için kendi adına yazmak esas hedeftir. Buna benzer birçok tarif yapılabilir, elbette. Yazma tercihi ve zorunlulukları, yazara sorumluluklar yükler. Bu durumda yazının dili ve üslubu, tür tercihi, üzerinde durulacak meselenin kimliği de belirlenmiş olur. Yazmanın birçok nedeninden bahis açılabilir. Yetenek, disiplin, idrak gücü ve hatadan muhafaza edecek olağanüstü bir şuura sahip olmaktır. Yazarak yaşamak, yazmak için yaşamak her daim diri kalmayı da sağlar.

Cemil Meriç Tarzı Yazı

İnsanlık tarihini şekillendiren devirler ve dönemler, kendilerine has ayırıcı özelliklerle öne çıkarlar. Mitolojik devrin olağanüstülükleri, teolojik devrin kabul ve nasları, ardından her türlü meselenin akılla çözüme ulaşabileceği iddiasıyla ortaya çıkan pozitivist devrenin kaidelerine ulaşırız. Bütün bu devrelerin ihtiyaç duyduğu kahramanlar vardır. Dolayısıyla kahramanlara kalabalıkların gözünde imtiyaz sağlayacak ve öne çıkaracak kabiliyetler sergilemesi gerekir. Mitolojik kahramanlar, ilahi ve beşerî kaynaklı din temsilcileri ve pozitif bilim insanları, devirlerin yükünü taşıyan tipler olmuştur. Devirler ve dönemler mantığından hareketle hem devirlere hem de kahramanlara ekleme yapmayı zarurî kılmaktadır: Yeni devrin adı yirminci yüzyıl, kahramanı ise Cemil Meriç'tir. Neden böyle bir çıkarımda bulunuyoruz? İnsanlık tarihinde insanın haysiyet ve şahsiyetini ayaklar

altında çiğneyen yüzü kara yirminci yüzyıl; yüzyılın kara yüzünü aydınlığa kavuşturmak için kalemini kınından çeken kahraman-mütefekkir Cemil Meriç, karşı karşıya gelirler: “*Kimi başında taçla doğar, kimi elinde kılıçla.. Ben kalemle doğmuşum. İnsanlar kıyıcıydılar, kitaplara kaçtım. Kelimelerle munisleştirmek istedim düşman bir dünyayı.*”¹ Yeryüzünün her zaman adalet ihtiyacı vardır. Kılıç kınından, kalem okkasından çekildiği ân, birlikte hareket etmelidir. Zira tek başına kılıç, tek başına kalem âlemin nizamını hakkıyla gerçekleştirmez. Devrinin en mühim mücadele vasıtası kalemini haysiyet mürekkebine bandıran kahraman-mütefekkir Cemil Meriç, birileri tarafından icat edilmiş düşmanlık sebebiyle kine bulanmış, şahsiyetini yitirmiş dünyaya kelime bökükleri komutanı sıfatıyla rehberlik peşindedir.

Hemen her sanatkâr gibi, yazma kapısını şiirle aralayan Cemil Meriç, şiire vücut verdiği anların bahtiyarlığını derinden hisseder. O kadar ki, sesiyle baharı süsleyen kuşlar kadar huzur içindedir. Ayrıca kulaklarında sürekli uğuldayan bir ses ki etrafındaki kalabalıkların duymayacağı ritmik iniş çıkışlar kumkumasıdır. O da Şark’ın bütün çocuklarının hastalığına duçardır. Zira, hayatları boyunca hislerinin yegâne tercümanı saydıkları şiirin gölgesine sığınan Şarkın âşıkları, ilk gençliklerinde edebî türler içinde ilk ve ebedî yârenleri nazmın eteğinden dökülen hecelere dönüşürler. İşte, Meriç de hislerini nazmın ahenginde terennüme girer. Çünkü bu tarz yazı, Şark genetiğinin gerekli mahsulüdür. Şarkın bütün çocukları yürekte yaralıdır. Bu sebepten olsa gerek, aldıkları her nefes ah çığlıklarıdır. His çağlayanlarının coşkunluğundan “defterleri kendiliğinden dolan” Meriç, ilk kalem tecrübelerini şiirin eşliğinde muhafazaya uğraşan iye olarak bekler. Şiirin surlarını tahkime gayret gösteren kahraman-mütefekkir, yüzyılına istikamet çizebilmek için hissini ve hissiliğin kifayetsizliğini fark eder. Yirminci yüzyılın kara suratını, utangaç ve kırık dökük hislerine tek başına bekçilik yapan nazmın naif dokunuşu ve ruh gücüyle parlatamayacağını öğrendiği âna erişir.

Cemil Meriç tarzı yazının ilk safhası hissî, şahsi ve indi mülahazaların geçit resmidir: Nazım. Bireyi ve toplumu ilgilendiren meselelerin haline dair sorumluluk üstlenmekten ziyade, ruha saadet bağışlayan ilhamın renkleri ile süslü muhayyel ülkelere sultanlık makamı. Uzun sürmeyen his ve ilham prensliğinden sorumlulukları olan, kaideleri, ölçüleri ve neticeleri itibarıyla tamamen farklı bir zemine geçiş yapan usta, açılması ve aşılması son derece gayret gerektiren bir mabedin önünde durur: Nesir. Ziya Gökalp’ın “*Şuûr devrinde şiir susar, şiir devrinde şuûr seyirci kalır.*”² cümlesinin ilk bölümüne yaslanarak söylersek, içinde uyanan tecessüs iştiağıyla fikir iççiliğine soyunan kahraman-mütefekkir, nazmın menzilesinden âdeta kara deliğin esrarını çözüme iddiasının hareket noktası olacak bir tefekkür makamına yerleşir. Ademi-merkeziyetçi ilhamdan mesuliyetli ve otoriter ilmin katı disiplinleri arasında

¹ Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 283.

² Ziya Gökalp, *Yeni Hayat*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1918.

bocalayan Meriç, önce “ukalâca” yazar. Söz konusu bu devre, onun ‘öznelden nesnele atlayış’ devresidir. Meriç’in, nazımdan nesre intikalinde yirminci yüzyılın özellikle ilk çeyreğinde vuku bulan sosyal, siyasî ve tarihî hadiseler silsilesinin rolü büyüktür. Balkan Muharebeleri, Birinci Cihan Harbi, İstiklal Harbi ve Cumhuriyet’in ilanı gibi gelişmeler, ona sorgulayıp sorumluluk alan, çözüm üretip yol gösteren bir kahraman-mütefekkir kimliğini kazandırır. Cemil Meriç, Batı medeniyetinin teşekkülünde taşıyıcı kolon görevini üstlenen şehirleri, isimleri ve felsefeleri tanıdıkça, fikir iççiliği zemininde sebatın ne kadar kıymetli olduğunun ayırdına da varır. Elbette! Hiç kimse yazmayı hayal ettiği kadar güzel ve mükemmel yapamaz. Mücerredî müşahhas hâle getirmek, nesir yazarının gerçekleştireceği en zor işlerdendir. Doğuda ve batıda düşünceye yol gösteren isimleri öğrenen Meriç, Balzac’ı tanımamış olsaydı nesir türlerinden roman yazabileceği inancını dile getirir. Tiyatroya “yabancıllıktan” dolayı rağbet gösteremeyen yazarın tercihi, zihnini meşgul eden konuları işleyebileceği edebî tür olmalıydı.

O hâlde, Cemil Meriç, hedefleri için nasıl bir edebî türün imkânlarını benimsemeliydi? Onun için yazmak, müfekkirenin mahsulünü eğip bükmeden anlatmaktır. Bu tarz yazıya en uygun alan ise, deneme türüdür. Belirli bir okuma zevkine erişmiş okur, bildiklerinin tasdikinden hoşlanır, ancak bildiklerinin yanlış veya hatalı telkininden tedirginlik duyar. İşte, Meriç tarzı yazıdan kasdedilen de tam bu noktada karşımıza çıkar. Bütün edebî türlerle alışverişi yapabilen, istediği konuyu ve meseleyi sorunsallaştırabilen, kısalık veya uzunluğuna aldırmaksızın fikir beyanına müsait, ortaya koyulan iddialara karşı ileri sürülebilecek itirazlara ilişkin geliştirilebilecek cevaplara ‘ne de olsa deneme’ dayanağıyla savunulması kolaylaşacak bir türün imkânlarını kullanmayı tercih eder.

Cemil Meriç’in yazma hususunda hissettiği şevk ve heyecan, yazdıklarının yaygınlığını belirleyen amildir. Zira yazmayı denediği sahaların genişliği ve çokluğu, merakın zirvelerinde dolaşan mütefekkirin tefekkür yelpazesini ele verir. Yazmaya niyetlendiği şeyle yazdığı şey arasındaki benzerlik ve farklılığı hangi şartlar altında terkip eder hangi şartların tazyiki ile birbirinden ayırır? Sorunun cevabı şöyle olsa gerek: Münakaşaya niyetlendiği meseleye dair doğu ile batıdan ezberleri altüst eden kendi icadî özgün fikirleri yazıya dökükten sonra, okurun tedirginliğine kapı araladığını hissettiği yerde yazmayı kesmektir. Onun eserleri için seçtiği isimler, yazma tarzının karakteristiğini ortaya koyar. Eser isimleri okurun merak hissini olağanüstü seviyede tuttuğu gibi, esere şahsiyet kazandıran isimlerin vücuduna vesile kelime veya kelime öbeklerinin rehberliğinde açılacak fikir kapılarının hayranlığı ile kendinden geçer. Yazma tarzı okuru şaşırtacak, dahası okuru acziyette bırakacak bilgeliğin belgesidir. Şüphesiz, her şeyi bilmek mümkün değildir. Lakin Meriç, bilmenin imkânını ve imtiyazını dengeleyebilme hünerine sahip ustalardan birisidir. Yirminci yüzyılın şartları bu tarz yazıyı zaruri hâle getirmiştir. Çünkü şahsi menfaatlerini değil, sosyal hayatın sorumluluk sahalarına girdiği şuu-

ruyla rehberlik yapan insanların yazdıkları boş, basit ve lüzumsuz anlatımlardan arındırılmış dille şekillendirilir: “Özkişi’nin kaba, yoz ve detaylı ifadelerden uzak duran anlatımı, derin düşünce ürünü oldukları gibi, uzun tahlil ve değerlendirmeler yapılabilecek cümlelerdir.”³ Deneme türünün özellik ve imkânlarından sayılacak gereksiz yüklerden arındırılmış kelime ve cümleler, manası açık ifadeler, okuru sarsan ancak zihnini bulanıklaştırmayan kısa ve öz söyleyişler, onun yazma tarzının esas niteliklerindedir.

Yukarıda sıraladığımız nitelikleri temellendirmek için, onun *Işık Doğudan Gelir* adlı eseri üzerinden bir okuma yapılabilir. Eserin ilk konusu, ansiklopedi meselesidir. Esere yaptığımız gönderme, ansiklopedi başlığı altında yazarın ele aldığı konuları bu satırlara aktarmak değildir. Ansiklopedi kelimesinin kökeni ne zaman ne şekilde kullanıldığı, tarihî süreçte uğradığı değişiklikler ve kavramın bugün kazandığı anlamlar sarahatle ortaya koyulur. Ardından, Yunanlılarla Romalılar “...her okur yazar insanın, hayata atılmadan veya belli bir konu üzerinde derinleşmeye başlamadan önce sahip olması gereken umumi bilgilerin hepsine birden ansiklopedi demişler.”⁴ cümlesini kurar, kavramın mana ve muhtevasıyla doğrudan doğruya okuru yüz yüze getirir; kısa, öz ve anlaşılır söyleyişle hedef kitleye ulaşmış olur.

Bütün güzel sanatların anlatımı güçlendirmek için başvurdukları önemli ve ayırıcı niteliklerden biri de süsten ziyade basiti kurabilme gayretidir. Sanatın her dalında olduğu gibi, yazma sanatının da hem özel hem genel ölçüleri vardır. Genel ölçüler bir yana, özeline içinde mütalaa edeceğimiz “tarz yazı”, sanatkârın organik parçası kabilinden olacağından, sanatkârla yazısını ayrı ayrı ele alamayız. Bir edebî türün imkânlarını kullanırken kendine has ilkeler de belirleyen Cemil Meriç, yazısına tarz katmaz, aksine tarz yazıyı biçimlendirir. Cemil Meriç tarzı yazının temel hedefi, fasih ve belîğ ifadelerle muhatabı mahkûm etmek değil, tam aksine muhatabın ruh dünyasında tedirginlik uyandırıp hazları ve zevkleri konusunda farkındalık oluşturmak, daha ötesi merak saikiyle başlayacak yeniden öğrenme sürecine okuru ikna gayretidir.

Sonuç

Cemil Meriç tarzı yazının varlığını büyük ölçüde borçlu olduğu edebî tür, denemedir zira “ışığın doğudan geldiğini” bilen mütefekkirin “aldanmışın aldatmasını” fark etmemesi mümkün değildi. Doğudan devşirdiklerini ters yüz edip kimliğini bozduktan sonra, kıtasında üretilenleri de ilave edip iki dünya terkinde filizlenen Avrupa, her şekilde yeniliği zatına hak görürken Asya’ya biçtiği gömleğin adı, statüko olmuştur. Işığın ve aydınlığın daima hüküm sürdüğü bir dünyanın çocuğu Meriç, karanlık mazisinin günahlarını işportta tezgâhlarda masumiyet damgasıyla pazarlayan sahte bezirgânın, bezirgâna aracılıkla şahsiyet kazandığına iman ile bağlı yerli elçilerin senaryosuna

³ Nazire Erbay, *Bahaeddin Özkişi-Edepten Ebede*, Fenomen Yayınları, Ankara 2019, s. 215.

⁴ Cemil Meriç, *Işık Doğudan Gelir*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, s. 11.

deneme neşterini vurur. O, senaryo yazarının hinliği, zihni ve dimağı fesada uğramış oyuncuların ortaklığı ile hazırlanıp ruh medeniyetinin hücrelerine yerleştirilen habis urları görünür kılıp urları temizlemenin tüm kabiliyetlerini denemede bulur. Mesela “felsefenin paslı kilidi: hürriyet” başlığı, herkesin tartıştığı, mecazi veya sade bir anlatımla birçok şeyin söylendiği kavrama dair ileri sürdükleri, kutsallık izafesiyle birtakım insanların dışında çoğunluğun asla dokunamayacağı alana çekilmiş, korkunun ve endişenin hükümranlığı sayesinde muhtevasına yönelik çıkarımlar yapılamadığı gibi, kalın örtünün arkasında esrarını muhafaza edegelmiştir. Yazdıklarının neredeyse tamamını, zevklerine ve hazlarına güvenle bakıp inanan, alışkanlığın rahatlık köşesinde huzurla yaşayan muhataplarını/okurlarını konforlu hâllerinden endişeye sevk edip yeniden tetkike girişmelerini sağlamak maksadına yönelik meydana koyduğunu söylemek, yanlış bir hüküm olmaz zannediyorum.

Kaynaklar

Erbay, Nazire, *Bahaeddin Özkîşi: Edepten Ebede*, Fenomen Yayınları, Ankara 2019.

Meriç, Cemil, *Işık Doğudan Gelir*, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

Meriç, Cemil, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.

Ziya Gökalp, *Yeni Hayat*, Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1918.